

FERENCZI SÁNDOR

Georg Groddeck: A lélekkereső – Pszichoanalitikus regény

(Der Seelensucher. Ein psychoanalytischer Roman)

(1921)*

Groddeck neve sokak számára ismerősen csenghet a német irodalomból mint temperamentumos orvos, aki tudományos gőgjével oly sok tudósból váltott ki idegenkedést, és aki – éppúgy, mint a vele alapvetően hasonló gondolkodású Schweninger – az embereket és a dolgokat, a betegségeket és a gyógyulási folyamatokat saját szemével látta, saját szavaival írta le, és nem hagyta, hogy a konvencionális terminológia Prokrusztész-ágyába kényszerítsék. Bár néhány tanulmánya a pszichoanalízis bizonyos téziseihez hasonlóan tűnik, a szerző kezdetben mégis a freudi iskola ellen fordult, mint ahogy tulajdonképpen minden iskola ellen. Végül azonban a fanatikus igazságvágy erősebbnek bizonyult a mindenfajta iskolás tudományosságot elutasító viszolygásnál: beismerte, hogy hibázott, amikor a pszichoanalízis

* Ferenczi Sándor jelen írása Georg Groddeck könyvéről eredetileg 1921-ben, német nyelven „Georg Groddeck: *Der Seelensucher. Ein psychoanalytischer Roman*” címmel jelent meg (*Imago*, 1921, 7, 356-359). A fordítás alapjául szolgáló kiadás in: Sándor Ferenczi: *Schriften zur Psychoanalyse*. Bd. II. Hg. Michael Balint. S. Fischer Verlag, Frankfurt am Main, 1970, S. 94-98. A dőltbetűs kiemelések a szerzőtől származnak, a magyarázó kiegészítések szögletes zárójelben. (A ford.)

Georg Groddeck 1919-ben írta regényét, amelynek címe eredetileg így szól: *Der Wanzentöter oder die entschleierte Seele Thomas Weltleins* [A poloskairtó, avagy Thomas Weltlein leleplezett lelke]. A *lélekkereső* (Der Seelensucher) cím ötlete Otto Ranktól, az alcímé: „Pszichoanalitikus regény” (Ein psychoanalytischer Roman) Freudtól származott. A kéziratot több kiadó visszautasította, míg végül Freud javaslatára az Internationaler Psychoanalytischer Verlag vállalta megjelentetését 1921-ben. A regény analitikus körökben – így a „titkos bizottságban” is – nagy indulatokat váltott ki. Többen tiltakoztak ellene, mások – így Ferenczi Sándor is – lelkesen üdvözölték Groddeck irodalmi művét. Lásd erről: Jaap C. Bos: Die „Seelensucher” – Diskussion in den Rundbriefen des Geheimen Komitees. *Psyche* 48, 5. 1994. 396-324. (A szerk.)

alapítója ellen támadt, és ami még szokatlanabb, *coram publico* [az egész nyilvánosság előtt] leleplezte saját tudattalanját, amelyben felmutatta azt a tendenciát, amely pusztá irigységből a Freuddal való ellenségeskedésbe hajította. Nem csodálkozhatunk azon, hogy Groddeck, miután a pszichoanalízishez pártolt, nem egy átlagos Freud-tanítvány megszokott pályáján haladt, hanem ezen belül is egyéni utat választott. Az analitikus kutatás tulajdonképpeni terepe, a pszichés betegségek iránt igen kevésbé érdeklődött, sőt, monizmus által meghatározott füle számára az olyan szavak, mint ›lélek‹, vagy ›lelki‹, hamisan csengtek. Következésképpen azt gondolta, hogy ha a monizmus gondolata helyes, és a pszichoanalízis tanításai igazak, akkor az utóbbiaknak a szervi működés területén is helytállónak kell lenniük. Így tehát pimasz bátorsággal fordította az analízis fegyvereit a szervi betegségek ellen, és hamarosan olyan betegségtörténetekről számolt be, amelyek figyelemre méltó módon bizonyították feltételezéseit. Sok esetben súlyos testi megbetegedést olyan tudattalan *szándékok* teljesítéseként ismert fel, amelyek szerinte kiemelkedő szerepet játszanak a szenvedések előidézésében. Úgy gondolja, a baktériumok mindig és mindenütt jelen vannak, és az ember tudattalan akarától függ, mikor és hogyan szolgáltatja ki magát nekik. A daganatok, vérzések, gyulladások, és így tovább, szintén ilyen ›szándékok‹ hatására nagyobb eséllyel alakulnak ki, vagy maga a szándék akár elő is idézheti ezeket. Így Groddeck végül, mint *conditio sine qua non* [elengedhetetlen körülmény], minden betegséghez hozzárendelte ezeket a tendenciákat. A látens megbetegítő szándékok központi motívuma szerinte csaknem minden esetben a szexuális ösztön. A szervezet könnyen és szívesen megbetegszik, ha ezáltal ki tud elégíteni egy szexuális vágyat, vagy el tudja kerülni annak nem kívánt teljesülését. És éppúgy, ahogy a pszichoanalízis a rejtett indulatok tudatosításával, és az elfojtott tendenciákkal szemben tanúsított ellenállás legyőzésével a lelki betegségeket gyógyítja, úgy kívánja Groddeck a módszeres analitikus kúrák segítségével előnyösen befolyásolni a súlyos testi betegségek lefolyását.

Nincs tudomásom arról, hogy más orvosok is megvizsgálták és alátámasztották volna ezt a figyelemreméltó gyógyhatást, így egyelőre nem tudjuk biztosan, hogy valóban egy zseniális új gyógymódról van-e szó, vagy egy egyedülálló, kivételes orvosi személyiség szuggesztív erejéről. Semmiképp sem szabad azonban kétségbe vonnunk a szerző bizonyítási eljárásainak következetességét, és alapgondolatának komolyságát.

Nos a kutató mindezen kívül még egy újabb meglepetéssel is szolgál számunkra, mégpedig nem csekélyebbel, mint hogy legújabb művében regényíróként mutatkozik be. Nem hiszem azonban, hogy elsősorban irodalmi hírnévre kívánt volna szert tenni ezáltal; sokkal inkább arról van szó, hogy a regényben találta meg a legmegfelelőbb kifejezési formát a betegség-

ről és életről, emberekről és intézményeiről alkotott ismereteiből levont legújabb következtetései számára. Valószínűleg igen kevésbé bízik kortársainak új és szokatlan iránti fogékonyságában, ezért fontosnak tartja, hogy gondolatainak különösségét a komikum és a szórakoztató elbeszélés segítségével lágyítsa, s így az olvasót úgymond egy élvezeti prémiummal megvesztegesse. Én magam nem vagyok irodalmár, így nem kívánom megítélni a regény esztétikai értékét, de azt gondolom, hogy nem lehet rossz egy olyan könyv, amely az elejétől a végéig lebilincseli olvasóját, súlyos biológiai és pszichológiai problémákat tréfás, szórakoztató formában ábrázol, és durván cinikus, groteszk, és mélyen tragikus jeleneteket, amelyek a maguk pusztá valójában visszataszítóan hatnának, humoros köntösbe öltöztetve képes az olvasó elé tárni.

Mindennek megvalósítására szolgál az a szellemes eszköz, hogy hőstét, Müller-Weltlein-t, a *lélekkeresőt*, egy zseniális bolondként ábrázolja, akiről az olvasó sosem tudhatja biztosan, hogy mikor adja zsenialitásának, és mikor bolondságának bizonyítékát. Ily módon Groddeck-Weltlein a szívéből szólhat, amit sem egy tudományos, sem pedig egy szigorú értelemben vett fantasztikus könyvben nem tehetett volna meg anélkül, hogy az egész világot kihívna maga ellen. A felháborodott polgárság azonnal kényszerzubbonyért kiáltott volna, de mivel a gúnyos szerző ezt már előre magára vette, a morál védelmezőinek nincs más választásuk, mint jó képet vágni, és együtt nevetni vele. De néhány gondolkodó, orvos és természetfilozófus még így is fel fogja ismerni egy a hagyományos misztika és dogmatika minden bilincsetől megszabadított világnézet alapjait, és elmés útbaigazítást is kaphat az emberek és intézmények megítéléséhez. A könyv kiemelkedő értéke azonban leginkább abban rejlik, hogy – ahogy egykor Swift, Rabelais és Balzac – lerántja a leplet korunk ájtatos és képmutató szelleméről, és felfedi a mögötte rejlő kegyetlenséget és kéjszóvárságot, miközben egyébként felismeri ezek szükségszerű jellegét is.

A regény tartalmát kivonatossan aligha lehet ismertetni. Hőse egy időszűdő agglegény, akinek rendszerezett, szemlélődő olvasmányokkal töltött magányát hirtelen megzavarja megözvegyült nővérének, és annak eladósorban lévő leányának felbukkanása. Pontosan sosem tudjuk meg, mi is történt tulajdonképpen hősrünk és a leány között, s ezt még a homályos utalásokból is alig találhatjuk ki. A ház ágyaiba férges – poloskák – fészkelik be magukat, melyek kiirtásában a háziúr lelkesen segítkezik. A vérszomjas élősködők elleni vadászatban hősrünk »megőrül«, ami annyit tesz, hogy megszabadítja magát az örökség, hagyomány és nevelés minden bilincsetől, amelyek az embert gúzsba kötik. Olyan lesz, mintha »kicszerélték« volna, sőt, még a nevét is megváltoztatja, és csavargóvá válik. Egyúttal azonban a pénz, és régi kapcsolatai bejárást biztosítanak számára a magasabb, sőt

a legmagasabb társadalmi körökbe is. És ahova csak megy, a bolondok szabadságát kihasználva az emberek fejéhez vágja az igazságot, amellyel ezáltal az olvasó is szembesül, és amelyet még Groddeck is csak bohócsipkával a fején merészkedik kimondani. Találkozunk hőszünkkel, Müller-Weltleinnal a rendőrségi fogdán, egy kispolgári kugli-klubban, egy kórházi kórteremben, képgalériában, állatkertben, egy negyedosztályú vasúti fülkében, népgyűlésen, a feministák kongresszusán, ravasz prostituáltak, csalók, zsarolók között, sőt még a porosz királyi herceg ivászatán is. S ő mindenhol úgy beszél és viselkedik, mint egy igazi »enfant terrible« [szörnyű gyermek], aki mindent észrevesz és tapintatlanul kimond, és szándékosan, nyíltan felvállalja a felnőttek alapjaiban kikerülhetetlenül gyermeki természetét, fricskát hajítva ezzel minden hencegő és nagyzó alakoskodónak. Weltlein örülségének vezérmotívuma – és egyúttal sztereotípiája – nyilvánvalóan egy burkolt, traumatikusan működő esemény, a poloska emlékképe, amelynek sokszerű szimbolikáját hőszünk nem szűnik ismételni. S egyébként is gyermekien képes örülni minden szimbolikus egyezésnek, amelyet csak felfedez, és amelyek felkutatásának mesterévé válik. A szimbolika, amelyet a pszichoanalízis óvatosan sorol a gondolatokat képző tényezők közé, Weltlein számára mélyen organikus, sőt talán kozmikus szinten gyökerezik, és a szexualitás az a centrum, amely körül az egész szimbólumrendszer mozog. Minden emberi mű csupán a genitáliáknak és a nemi aktusnak, minden vágyódás és törekvés ő- és példaképének képi ábrázolása. A világban nagyszerű egység uralkodik; test és lélek kettőssége tévhit csupán. Az egész test gondolkodik: a bajusz vagy a tyűkszem formájában, vagy még az ürülékben is gondolatok nyilvánulhatnak meg. A lélek a testi, a test pedig a lelki tartalmak által »fertőződik meg«. »Én«-ről tulajdonképpen nem is beszélhetünk, hiszen nem az ember él, hanem Valami »megéli« az embert. A szexuális »megfertőzések« a legerősebbek. Ha valaki nem akarja látni az erotikát, rövidlátóvá válik, aki valamilyen szagot nem akar érezni, náthás lesz, vagy az előnyben részesített erogén zóna megjelenhet az arcformában is, például toka alakulhat ki. A lelkész »pappá fertőződik« a reverenda által, s ugyanígy, nem a nő köti a harisnyát, hanem a kézimunka hálózza a női nemet siralmas kicsinyességbe. A legnagyobb emberi teljesítmény a szülés. A férfi szellemi erőfeszítései csupán nevetséges próbálkozások ennek utánzására. A gyermek utáni vágy – nőben és férfiban egyaránt – olyannyira általános, hogy »senki sem hízik el, hacsak nem a gyermek utáni kielégítetlen sóvárgás miatt.« Sőt, a betegség és a sebek nemcsak forrásai a szenvedésnek, hanem »a beteljesülés tápláló ereje« is belőlük sarjad.

Weltlein természetesen a gyerekszobában érzi leginkább otthonosan magát, ahol vidáman játszhat a többi gyerekkel, s együtt élvezhetik még

naiv erotikájukat. A legkajánabbul pedig a tudósokat, és különösen az orvosokat támadja, akiknek korlátozottsága gúnyának kedvenc céltáblája. Iróniája a pszichoanalízist is eléri, bár kétségkívül igen finomított formában, amely pusztán gyengédség ahhoz a kegyetlenséghez képest, amellyel az ›iskolapszichiátert‹ a nevetségesség pellengérére állítja. Végül nem kis bánatunkra értesülünk nevetve szenvedő hősünk szörnyű végzetéről. Egy vasúti katasztrófa áldozata lesz, de cinizmusát még halálában sem tagadja meg: fejét sehol nem találják, ezért személyazonosságát a többi testrészéből kell megállapítani, amelyre – figyelemre méltó módon – csakis unokahúga vállalkozik.

Ez tehát a ›pszichoanalitikus regény‹ tartalmának rendkívül szűk ismeretése. Groddeck-Weltleint is bizonyára »halálra értelmezik, kommentálják, szétszaggatják, becsmérlik és félreértik majd,« ahogy azt Rabelaisról a ›Contes Drolatiques‹-ban olvashatjuk.* De ahogy Gargantua és Pantagruel megőrződött számunkra, úgy egy későbbi kor talán majd Weltlein számára is igazságot szolgáltat.

Dobos Elvira fordítása

* Utalás Honoré de Balzac *Les Contes Drolatiques* című művének *Előljáró beszédére*. Magyarul: Honoré de Balzac: *Pajzán históriák*. Helikon, Budapest, 1957. (A ford.)